

Mezinárodní trestní soud a jeho předchůdci

TEDDY SUNARDI

KONEC PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY A VZNIK MYŠLENKY POSTAVIT VÁLEČNÉ ZLOČINCE PŘED MEZINÁRODNÍ SOUD

Myšlenka postavit politické, vojenské a hospodářské vůdce válečného Německa před mezinárodní soud vznikla již za první světové války. Vítězné státy Dohody a jejich spojenci se rozhodli zřídit takový soud, a dokonce tuto myšlenku zahrnuli do *Versailleské mírové smlouvy* (viz články 227–230). Podle jejího článku 228 německá vláda uznala právo spojenců postavit obžalované před vojenský tribunál podle aktu o porušení zákonů a obyčejových práv a zavázala se předat své obžalované jednomu anebo všem členům spojenců. Článek 229 pak potvrdil, že každý obžalovaný bude potrestán v zemi, kde spáchal svůj zločin, a že má právo na vlastního obhájce (*the right to have his own counsel*).¹

Jako hlavní německý válečný zločinec měl být souzen císař Vilém II. Byl obžalován z porušení zásad mezinárodní politiky a svátosti smluv, a proto bylo rozhodnuto postavit jej před mezinárodní tribunál. Výsledek je dobře známý; vítězné státy se nakonec vzdaly plánu soudně stíhat německé válečné zločince, a tím ovlivnily dějiny naší civilizace a nový právní řád, který se mohl stát vzorem spravedlnosti.

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA A SNAHA POTRESTAT VÁLEČNÉ ZLOČINCE

Za druhé světové války spojenci prohlásili, že svou chybu z roku 1918 a 1919 už nebudou opakovat. Vyдали řadu prohlášení, že váleční zločinci států Osy tentokrát neujdou spravedlnosti. Např. v roce 1937 Společnost národů přijala *Konvenci o potírání terorismu* a usnesla se zřídit mezinárodní soud. Dne 12. 10. 1942 americký prezident F. D. Roosevelt vyhlásil, že potrestání válečných zločinců bude provedeno formou trestního procesu. Sovětská vláda dne 14. 10. 1942 navrhla zřízení mezinárodního trestního tribunálu.²

Moskevská konference, 1943. Ve dnech 19.–30. 10. 1943 se v Moskvě konala konference ministrů zahraničí tří velmocí, tj. V. M. Molotova (SSSR), R. A. Edena (Velká Británie) a C. Hulla (USA). Na závěr tohoto jednání byl podepsán tajný protokol, zahrnující celkem dvacet zásadních dokumentů týkajících se politiky spojenců v dalším období druhé světové války.

Teheránská konference, 1943. Výsledky moskevské konference byly potvrzeny a rozšířeny na prvním setkání tzv. velké trojky (*The big three*) – W. Churchilla (Velká Británie), D. D. Roosevelta (USA) a J. V. Stalina (SSSR) –, které se uskutečnilo ve dnech 28. 11. až 1. 12. 1943 v iránském Teheránu. Závěrečným dokumentem prvního jednání tzv. velké trojky se stala Deklarace z 1. prosince 1943, v níž byla vyjádřena snaha o poválečnou spolupráci při úkolech Spojených národů ohledně uzavření a poté udržení míru, jakož i rozhodné úsilí při společném postupu ve válce proti fašistickému Německu.

Jaltská konference, 1945. Návrhy na poválečné uspořádání světa byly upřesněny na druhé konferenci tzv. velké trojky, jež proběhla ve dnech 4.–11. 2. 1945 v Jaltě na Krymu. Účastníci této konference se dohodli na tom, aby otázka hlavních válečných zločinců byla předmětem šetření tří ministrů zahraničí, kteří o ní podají zprávu v patřičné době po skončení konference. Byl zde podepsán také protokol o jednání šéfů tří vlád o věcných německých reparacích. „*Německo bude povinno dát věcnou náhradu za škody, které způsobilo spojeneckým národům za války. Reparace mají dostat především země, které nesly hlavní břímě války, utrpěly největší ztráty a vybojovaly vítězství nad nepřitelem...*“

KDO MÁ BÝT POSTAVEN PŘED MEZINÁRODNÍ TRESTNÍ TRIBUNÁL?

Po skončení první světové války byl před trestním stíháním zachráněn Vilém II. díky uplatnění zásady o trestní neodpovědnosti hlavy státu. Tato stará právníká teorie o absolutní mezinárodní imunitě hlavy státu však zhoubně zasáhla do mezinárodní spravedlnosti. Trestní imunita hlavy státu v mezinárodním právu spočívala na zásadě vzájemné mezinárodní úcty. Jen potud, pokud představitel jednoho státu respektoval druhý stát, mohl se dovolávat své vlastní mezinárodněprávní imunity.

Generál just. služby Bohuslav Ečer, mimořádný vyslanec a zplnomocněný ministr, který zastupoval Československou republiku na všech mezinárodních jednáních o potrestání válečných zločinců, dne 13. 3. 1945 předložil memorandum, nazvané *Trestní a osobní odpovědnost členů německé nacistické vlády*. V něm uvedl:

- Jako členové nacistické strany převzali členové fašistické vlády bezpodmínečný závazek uskutečňovat všechny cíle nacistické strany, tedy i ty, které byly zločinem.
- Členové fašistické vlády vstoupili do této vlády s úmyslem provádět zločinné cíle nacistické strany, a proto se již svým vstupem dopustili činu, který lze nazvat trestní konspirací podle anglosaského trestního práva nebo zločinem banditismu podle trestního práva sovětského a francouzského a zčásti též československého.
- Jako členové německé vlády se stali spoluviníky Adolfa Hitlera a kromě toho každý ve svém vlastním oboru pachatelem nesčetných zločinů, napáchaných ve formě navenek zákonné, tj. vydáváním různých výnosů, dekretů, nařízení atd.
- Všichni členové fašistické vlády jsou tedy odpovědní tak, jako je odpovědný každý člen zločinecké bandy za všechny činy této bandy podle zásady, že každý čin, spáchaný za společným zločinným úmyslem, se přičítá všem členům této bandy.³

Žalobci použili ustanovení Charty Mezinárodního vojenského tribunálu a v žalobě navrhli, aby za zločinecké skupiny nebo organizace byly prohlášeny říšskoněmecká vláda, sbor politických vůdců NSDAP, SS, včetně SD, gestapo, SA, generální štáb a vrchní velitelství německých branných sil.

Obhájci obžalovaných v norimberském procesu tvrdili, že prohlášením shora vyjmenovaných organizací za zločinecké bude postiženo sedm milionů Němců a že všichni tito němečtí muži a ženy budou stigmatizováni za zločince. Americký žalobce Jackson jim odpověděl, že sice pochybuje o čísle sedm milionů, ale ať je tomu jakkoli, překvapuje ho, že lidé, kteří nebyli pobouřeni doznáním pěti milionů vražd, najednou ukazují svou citlivost, když jde o potrestání vrahů.

PŘÍPRAVA SOUDU S HLAVNÍMI VÁLEČNÝMI ZLOČINCI PO SKONČENÍ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Dne 8. 8. 1945 se v Londýně dohodli zástupci čtyř velmocí, že zřídí Mezinárodní vojenský tribunál pro stíhání a potrestání evropských válečných zločinců. Ústava, pravomoc a funkce tohoto vojenského tribunálu byly přesně stanoveny ve zvláštní Chartě, připojené k dohodě z 8. 8. 1945 jako její integrální součást. Velmoci v této dohodě dále prohlásily, že každý stát, jenž zmíněnou dohodu podepíše, se zavazuje, že předá vojenskému tribunálu vedoucí válečné zločince, které má ve své vazbě, a to v tom případě, pokud budou vybráni pro stíhání tímto tribunálem.

Kategorie zločinů posuzovaných Mezinárodním vojenským tribunálem:

- *zločiny proti míru:* plánování, příprava, podněcování nebo rozpoutání útočné války anebo války, již se porušují mezinárodní smlouvy, dohody či záruky, nebo účast na společném plánu či na spiknutí za účelem spáchání kteréhokoli z předchozích zločinů;
- *válečné zločiny:* porušení válečných zákonů a zvyků, která zahrnují (avšak nejsou na to omezena) vraždu, zlé nakládání nebo deportaci civilního obyvatelstva obsazeného území na otrockou práci či za jakýmkoli jiným účelem, vraždu nebo zlé nakládání s válečnými zajatci či s osobami na moři, zabití rukojmí, loupení veřejného nebo soukromého majetku, svévolné pustošení měst či vesnic nebo zpusťování neodůvodněné vojenskou nutností;

• *zločiny proti lidskosti*: vražda, exterminace, zotročení, deportace nebo jiné zločiny, spáchané proti civilnímu obyvatelstvu před válkou nebo za války, anebo pronásledování z důvodů politických, rasových či náboženských při páchání nebo ve spojení s jakýmkoli zločinem, který patří do pravomoci tribunálu, ať s porušením, nebo nikoli domácího práva státu, kde byl zločin spáchán.

Vůdci, organizátoři, podněcovatelé a spoluviníci, kteří se účastnili vypracování či provedení společného plánu nebo spiknutí, aby spáchali kterýkoli z předchozích zločinů, jsou odpovědní za všechny činy, vykonané jakoukoli osobou při provádění takového plánu.⁴

Je zajímavé, že z výše uvedených tří skupin zločinů vyplynuly čtyři body obžaloby, protože Britové a Američané prosadili, aby byl ke zločinům proti míru, k válečným zločinům a ke zločinům proti lidskosti přidružen ještě zločin spiknutí, tzn. zločin společného zosnování zločinů. Přitom pojem válečného zločinu existoval už od doby, kdy bylo z válečné zvyklosti zformulováno „válečné právo“. Objevil se tedy již v haagské Úmluvě o zákonech a obyčejích pozemní války s Řádem pozemní války z roku 1899 a 1907.

POJEM EX POST FACTO V MEZINÁRODNÍM VOJENSKÉM TRIBUNÁLU

V norimberském procesu byly kritizovány právní kategorie zločinu proti míru a zločinu proti lidskosti jako právní pojmy *ex post facto* čili česky řečeno až po činu. Před rokem 1945 nebyly tyto zločiny v pozitivním právu definovány, ale pokud se podíváme na některé dřívější úmluvy, zjistíme, že přece jen určitý právní podklad pro odsouzení těchto zločinů existoval.

Právo v boji s nacismem (s nacistickým režimem), v němž jsou obsaženy hlavní argumenty, dokazuje, že tyto zločiny proti míru byly uznány za zločiny již před druhou světovou válkou, a proto se jejich potrestáním neporušuje zásada *nullum crimen sine lege*. Všichni čtyři hlavní žalobci se v Norimberku ve svých úvodních projevech touto otázkou podrobně zabývali a na základě výkladu Briand-Kellogova paktu z roku 1928 dospěli ke stejnému závěru. V roce 1932 totiž americký státní tajemník Henry Lewis Stimson prohlásil, že válku jako způsob řešení problému opouštíme na základě dohody, podepsané v roce 1928 (tj. na základě Briand-Kellogova paktu).

Kromě toho již v předchozím roce (24. 9. 1927) Společnost národů přijala *Deklaraci proti válečné agresi (War of Agression)*. V jejím úvodu je obsaženo stanovisko, že každá útočná válka je a zůstává zakázána a že se zároveň prohlašuje za mezinárodní zločin. A ještě o několik let dříve (tj. v roce 1923) byla přijata mezinárodní úmluva *Treaty of Mutual Assistance*, v níž je v článku 1 stanoveno: „*That aggressive war is an international crime.*“ Dne 18. 2. 1929 se pak v Havaně za účasti 21 států uskutečnila VI. konference pan-Amerika, která přijala rozhodnutí, že každá útočná válka bude považována za ilegální činnost, a proto i za zakázanou. V úvodu k tomuto rozhodnutí se praví, že smluvní státy považují útočnou válku za zločin proti lidskosti.

Vzhledem k těmto skutečnostem váleční zločinci v norimberském procesu nebyli pravděpodobně odsouzeni za své činy *ex post facto*, a to mj. i proto, že již v roce 1927 Německo, Itálie a Japonsko podepsaly *Deklaraci proti válečné agresi*.

CO TO BYL BRIAND-KELLOGŮV PAKT?

Briand-Kellogův pakt (*Kellog Briand Treaty*) byl podepsán dne 27. 8. 1928 v Paříži, a proto je také nazýván Pařížský pakt. Tuto mezinárodní smlouvu původně uzavřela Belgie, Československo, Francie, Indie, Irsko, Itálie, Japonsko, Německo, Polsko, USA, Velká Británie a britská zámořská dominia. Připravil ji francouzský ministr zahraničí A. Briand spolu s americkým státním tajemníkem F. B. Kellogem.

Podnět k vytvoření zmíněného paktu vyšel od A. Brianda dne 6. 4. 1927, který před americkým národem vyjádřil ochotu uzavřít smlouvu o tom, že válka má být postavena mimo zákon. F. B. Kellog pak navrhl, aby byla dovolena legitimní obrana a aby byla od-

souzena každá válka, a to nejen ofenzivní, jak požadovala Francie. V případě porušení tohoto paktu však nebyly smluvní státy vázány proti narušiteli.

Briand-Kellogův pakt má spíše morální význam než právní. Válka nebyla výslovně ještě prohlášena za mezinárodní zločin, neboť zde schází sankce proti porušení jeho ustanovení. Avšak v této dohodě bylo jasně stanoveno, že celý svět uznává, že válka je ilegální činnost a kdo oficiálně páchá vojenské nátlaky, musí být stíhán jako porušovatel zákona (*Law Breakers*). I když zmíněný pakt byl ratifikován již před zahájením druhé světové války 63 státy světa (včetně velmocí), nezabránil jejímu vypuknutí.

Briand-Kellogův pakt obsahuje následující tři články.

Článek 1

Vysoké smluvní strany prohlašují, že odsuzují válku jako prostředek k vyřešení mezinárodních neshod ve svých vzájemných vztazích.

Článek 2

Vzájemné neshody a spory, ať by byly jakékoli povahy, nebo původu, mají být vyřešeny pokojnými prostředky.

Článek 3

Smluvní státy ratifikují smlouvu v souladu s jejich příslušnými ústavními předpisy. Bude také povinností vlády Spojených států telegraficky vyrozumět ihned tyto vlády po uložení každé listiny o ratifikaci nebo přístupu.

URČENÍ POJMU ÚTOČNÉHO ČINU

Dne 4. 7. 1933 byla v Londýně podepsána Úmluva o určení pojmu útočného činu. Tato úmluva v preambuli připomíná signatářům Briand-Kellogův pakt, zákaz útočného činu a rovné právo všech států na nezávislost, na bezpečnost, na obranu vlastního území i na svobodný vývoj svého zřízení atd. Tato úmluva obsahuje šest článků, z nichž nejvýznamnější je právě článek II:

„Stát, který první podnikne některý z uvedených činů, bude považován za útočníka v mezinárodním sporu s výjimkou platných úmluv mezi spornými stranami:

- 1. vyhlásí válku druhému státu;*
- 2. vnikne ozbrojenou mocí na území druhého státu, byť i bez vyhlášení války;*
- 3. napadne silami pozemními, námořními nebo leteckými území, loďstvo nebo letadla druhého státu, byť i bez vyhlášení války;*
- 4. podnikne námořní blokádu pobřeží nebo přístavů druhého státu;*
- 5. poskytne podporu ozbrojeným tlupám, jež se utvoří na jeho území a jež vpadnou na území druhého státu, nebo odmítne přes žádost státu napadeného učinit na svém vlastním území veškeré kroky, jež jsou v jeho moci, aby těmto tlupám odňal jakoukoli pomoc a ochranu.“*

TOKIJSKÝ PROCES S VÁLEČNÝMI ZLOČINCI A JEHO ZHODNOCENÍ

Tokijský statut byl vypracován podle norimberského Statutu Mezinárodního vojenského tribunálu. Struktura obou statutů vypadala následovně. Zatímco v Norimberku působili čtyři soudci ze čtyř zemí, které vyhrály druhou světovou válku, a každý z nich měl náhradníka, v Tokiu se soud skládal z jedenácti soudců bez náhradníků. Na rozdíl od Norimberku, kde byli čtyři hlavní žalobci, v Tokiu byl pouze jeden hlavní žalobce a deset zástupců žalobce. Tímto hlavním žalobcem v Tokiu byl pouze jeden hlavní žalobce a deset zástupců žalobce. Tímto hlavním žalobcem v Tokiu byl Američan Keenan a každý z deseti zástupců pocházel z jedné z deseti zemí zastoupených u tribunálu (s výjimkou USA). V tokijském procesu byly rovněž kritizovány právní kategorie zločinu proti míru a zločinu proti lidskosti jako právní pojmy *ex post facto*.

V tokijském procesu nebyl nikdy odsouzen japonský císař Hirohito, ačkoli existovaly důkazy o tom, že mnoho příkazů ke spáchání zločinů sám vydával. Proto až do dnešních dnů mnoho zemí, které za druhé světové války trpěly pod japonskou okupací, pokládá tuto skutečnost za nespravedlivou, neboť Karl Dönitz (poslední hlava Třetí říše) byl v no-

rimberském procesu souzen a odsouzen, ale císař Hirohito nikdy nebyl souzen ani potrestán. V právech však známe pojem zásada *oportunitity*, který umožňuje státu odložit nějaký případ, jenž může vyvolat nepokoje ve vnitrostátních záležitostech. A v Japonsku jsou členové císařské rodiny považováni za potomky boha slunce, a proto by odsouzení či potrestání císaře mohlo pobouřit japonské obyvatelstvo.

Podle názoru B. V. A. Rolinga (soudce Tokijského mezinárodního tribunálu, 1946–1948) byl tokijský proces mnohem obtížnější a složitější než norimberský. Norimberk totiž představoval jasný příklad agrese za účelem ovládnutí evropského kontinentu.⁵ V Japonsku byl na prvním místě strach z komunismu v Číně. Japonci byli přesvědčeni, že pokud nezasáhnou, v Číně zvítězí komunistický režim. A stane-li se Čína komunistickou, pak bude i Japonsko „odsouzeno“ ke komunismu. Je pravda, že když byli Japonci vytlačeni z Číny, komunisté tam vskutku získali moc. V tomto ohledu se obavy obžalovaných Japonců splnily.

Položme si však jinou otázku: Byl Norimberk, Tokio a další procesy proti porušitelům míru a pachatelům válečných zločinů ojedinělým a mimořádným jevem v historii lidstva a mezinárodního práva? Nemělo to tak být, neboť již na začátku norimberského procesu jeden z hlavních žalobců prohlásil: „*Chtěl bych vysvětlit, že ačkoli má být tento statut použit nejprve proti německým útočnickům, platí pro odsouzení agrese, které se dopustí kterýkoli jiný národ, a to i národy, které jsou dnes zastoupeny v tomto tribunálu... Tento proces znamená vlastně úsilí lidstva použít dopadu trestního zákona proti státníkům, kteří by používali své moci k podkopání základů obecného míru a dopouštěli by se útočných akcí proti svým sousedům. Tento proces je součástí jediného velkého úsilí zabezpečit mír.*“

MEZINÁRODNÍ TRESTNÍ TRIBUNÁLY PRO BÝVALOU JUGOSLÁVII A RWANDU

O sedmačtyřicet let později Rada bezpečnosti OSN ustanovila Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (rezoluce č. 827 z 25. 5. 1993) se sídlem v Haagu. Náplní jeho práce je stíhat a trestat osoby, které spáchaly zločiny proti lidskosti a válečné zločiny. O rok později za základě rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 995 z 8. 11. 1994 byl ustanoven podobný Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu, tj. pro zločiny spáchané v zemi, jež se zmítá v občanské válce.

Účelem obou tribunálů je potrestat jen ty zločiny, které byly spáchané na určitém území. Jiný slovy řečeno, oba tribunály byly založeny na základě principu *ad hoc*, což znamená, že jsou určeny jen pro odsouzení osob, které páchaly trestné činy na území obou zemí, nikoli pro jiné případy. Např. Saddám Husajn, irácký vůdce, nemůže být stíhán za své zločiny v Iráku, neboť pro něj nebyl ustaven žádný mezinárodní tribunál.

Podle *Statutu Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii* má výše zmíněný tribunál právo stíhat a potrestat všechny osoby, které porušily mezinárodní právo od 1. 1. 1991, a to bez ohledu na to, zdali jde o ústavně odpovědné vládní činitele, veřejné úředníky nebo osoby soukromé (viz *článek 7 odstavec 2 tohoto statutu*). Přitom jsou stíhány následující *druhy zločinů*:

- *porušení Ženevských úmluv z 12. 8. 1949*:
  - vražda, biologické experimenty, braní civilistů jako rukojmí atd.,
  - porušení válečných zvyklostí,
  - použití chemické zbraně, devastace měst či vesnic atd.;
- *genocidia*:
  - vraždění náboženských skupin, etnik atd.,
  - zločiny proti lidskosti,
  - vražda, vyhlazení, otroctví atd.

Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii má jurisdikci na celém území bývalé Jugoslávie, včetně vzdušného či námořního prostoru. Práva každého obžalovaného jsou zaručena, protože zmíněný tribunál umožňuje každému obžalovanému připravit si obhajobu, jakož i zvolit si překladatele, pokud nerozumí jazyku mezinárodního tribunálu.

Zároveň zaručuje, že líčení bude prezentováno v přítomnosti obžalovaného, který se může hájit sám anebo prostřednictvím právního zástupce, jehož si sám zvolil (*his own choosing*), popřípadě může přijmout tribunálem nabídnutého právního zástupce *ex officio*. Nejvyšším trestem je trest odnětí svobody na doživotí. Vězeň bude v tom případě odevzdán státu, který byl vybrán mezinárodním tribunálem, anebo státu, jenž splňuje zásady požadované Radou bezpečnosti OSN (viz *článek 23 Charty OSN*). Přitom náklady tohoto tribunálu nesou členové OSN (viz *článek 17 Charty OSN*).

Trestní odpovědnost v tomto tribunálu můžeme porovnat s několika předchozími úmluvami. Např. *článek IV Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia* (9. 12. 1948) zní v originále následovně: „*Persons committing genocide or any of the other acts enumerated in article III shall be punished, whether they are constitutionally responsible rules, public officials or private individuals.*“

Dále pro srovnání uvedu originální znění článku VII *Statutu Mezinárodního vojenského tribunálu z roku 1945*: „*The official position of defendant, whether as Heads of State or responsible officials in Government departments, shall not be considered as freeing them from responsibility or mitigating punishment.*“

A konečně originální znění článku 7 *Statutu Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii*: „*2. The official position of any accused person, whether as Head of State or Government or as responsible Government official, shall not relieve such person of criminal responsibility nor mitigate punishment.*“

Ze srovnání je patrné, že formulace mezinárodní trestní odpovědnosti pro válečné zločince z bývalé Jugoslávie pochází ze „starého koření“ mezinárodního práva z Norimberku, protože zkušenosti se stíháním a trestáním válečných zločinnů a zločinnů proti lidskosti má mezinárodní společenství teprve z doby po skončení druhé světové války.

V principu není téměř žádný rozdíl mezi Statutem Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu a Statutem Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii. Rozdíl spočívá v tom, že rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 955 z 8. 11. 1994 důrazně potvrzuje, že před soudním dvorem v Haagu mají být za svou činnost během „etnické čistky“ obžalováni nejen občané Rwandy, kteří spáchali zločiny ve svém stále, ale rovněž mají být stíháni rwandští zločinci, kteří spáchali zvěrstva v sousedních zemích během celého roku 1994. Proto všechny okolní státy mají na základě zmíněné rezoluce povinnost spolupracovat se soudním tribunálem.

Hlavním zločinem, který je v naší civilizaci stále aktuální, je tedy genocida. A Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu, stejně jako Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii potvrzují, že se zločiny genocidy či zločiny proti lidskosti nepromlčují.

STÁLÝ MEZINÁRODNÍ TRESTNÍ SOUD V HAAGU

V roce 1998 Organizace spojených národů položila právní základ pro vybudování permanentní jurisdikce v mezinárodních sporech. Stálý Mezinárodní trestní soud (dále jen MTS) bude sborem nezávislých soudců zvolených bez ohledu na státní příslušnost, avšak s podmínkou, že jeho stát musí být signatářem *Statutu Mezinárodního trestního soudu* (dále jen Statut).

MTS bude považován za další krok k řešení mezinárodních sporů mezi státy. Bude tedy nestranně trestat viníky, kteří porušili zásady mezinárodního práva. Doposud nebyl ve Statutu formulován zločin útočný, i když už 4. 7. 1933 byla v Londýně podepsána *Úmluva o určení pojmu útočného činu*.

DEFINICE AGRESE

Dne 14. 12. 1974 přijalo Valné shromáždění OSN bez hlasování rezoluci č. 3314/XXIX obsahující definici agrese. Ta je obecně definována v článku 1 této rezoluce, kde se praví, že agrese je použití síly státem proti svrchovanosti, územní celistvosti nebo politické nezávislosti jiného státu nebo jakýmkoli jiným způsobem neslučitelným s Chartou OSN.⁶

Charta OSN zakazuje nejen útočnou válku, nýbrž i jiné použití síly a hrozbu silou (viz *článek 2 odstavce 4, jakož i znění odstavce 7 Charty OSN*).⁷ Podle Charty OSN je přípustné použití síly pouze tehdy, jedná-li se o donucovací opatření Rady bezpečnosti OSN (viz *články 39, 41 a 42 Charty OSN*), o realizaci práva na individuální nebo kolektivní sebeobranu (viz *článek 51 Charty OSN*), o donucovací opatření podle oblastních dohod nebo o opatření oblastních orgánů na základě zmocnění Rady bezpečnosti OSN a pod jejím vedením (viz *článek 53 Charty OSN*) či o zvláštní případ podle ustanovení článku 106 a 107 Charty OSN.

KOMENTÁŘE K JEDNOTLIVÝM ČLÁNKŮM STATUTU

První část Statutu Mezinárodního trestního soudu se zabývá ustavením tohoto soudu. V článku 1 se vysvětluje, že MTS bude trestat osoby, které se dopustily závažných mezinárodních zločinů uvedených v tomto Statutu. V této souvislosti chci připomenout argument dr. Hobzy, že některé protiprávní chování (proti základům mírového soužití států) je z hlediska mezinárodního společenství mnohem závažnější než porušení běžných mezinárodněprávních závazků a jeho porušitelé by měli strpět tomu odpovídající citelnější právní následky.

Druhá část Statutu se pak zabývá především jurisdikcí, přípustností a použitelností práva. Článek 5 vysvětluje, jaké druhy zločinů se považují za závažné zločiny (jako celek) v mezinárodním společenství: genocidia, zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a zločin agrese. Přitom genocidia byla uznána jako mezinárodní zločin podle mezinárodního práva již 9. 12. 1948, kdy byla přijata Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia. Zločinem byla však prohlášena už rezolucí Valného shromáždění OSN č. 96/I ze dne 11. 12. 1946.

Článek 8 Statutu formuluje pojem válečný zločin (který byl již formulován v Ženevské úmluvě z 12. 8. 1949), jakož i druhy zločinů, které se považují za válečný zločin. Za válečné zločiny je považována vražda, zabití rukojmí apod. V minulosti byl válečný zločin popsán již ve 3. části obžalovacího spisu norimberského Mezinárodního vojenského tribunálu a v článku 6 Norimberské charty.

Článek 11 Statutu zdůrazňuje, že jurisdikce MTS bude postihovat jen ty zločiny, které budou spáchané po vstupu Statutu v platnost. Pokud se nějaký stát rozhodne stát signatářem Statutu až po jeho vstupu v platnost, bude pro něj Statut platit teprve po jeho přijetí. Výjimka z tohoto pravidla je uvedena v článku 12 odstavce 3 (viz též část 9 Statutu), kde se uvádí, že při poskytnutí informací nebo dokumentů je možné spolupracovat s mezinárodními organizacemi na základě principu ad hoc.

MTS se zakládá na právním principu Nullum Crimen, nulla poena sine lege (viz články 22 a 23 Statutu), tj. bez zákona není trestného činu ani trestu. Tím chci znovu zdůraznit, že MTS nebude trestat zločiny, spáchané před vstupem Statutu v platnost. V této souvislosti připomínám preambuli Úmluvy o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti (1968), která zdůrazňuje nepromlčitelnost zločinů, jež jsou definovány ve Statutu. Z toho vyplývá, že zločiny, které budou spáchaný v době platnosti Statutu, musejí být odsouzeny, neboť MTS musí respektovat předchozí úmluvy, které jasně konstatují, že určité zločiny nelze promlčet.

Všeobecně je známo, že stálí členové Rady bezpečnosti OSN značně porušují lidská práva a hlavně obsah Charty OSN. Např. Spojené státy se snažily přesvědčit jiné státy, které již podepsaly Statut, aby se o zločinech spadajících do jurisdikce MTS před zahájením vyšetřování jednalo v Radě bezpečnosti OSN. Spojené státy zřejmě mají strach ze své činnosti ve světě, protože tato velmoc používá svou armádu coby „ochránce naší planety“. Při podepsání Statutu by USA musely přiznat, že MTS může stíhat také jejich občany, kteří porušují anebo páchají zločiny proti lidskosti. Proto stálí členové Rady bezpečnosti OSN stále odmítají nezávislost MTS při vyšetřování mezinárodních zločinů, neboť se jim zdá, že by to mohlo vést k útoku proti nim.

Článek 26 Statutu je velmi zajímavý, neboť vyloučil možnost odsouzení osoby, které ještě není 18 let. Během konfliktu ve Rwandě či v dalších afrických zemích, dokonce i v bývalé Jugoslávii se zjistilo, že několik ozbrojených vojáků nebylo zletilých. Proto mohou vzniknout oprávněné obavy, aby některé signatářské státy Statutu nezneužily děti do 18 let ve válečném konfliktu a MTS jakožto právní orgán by nemohl nic podniknout proti této skutečnosti. V tomto případě by bylo možné potrestat alespoň vrchní velení štábu, které vydalo rozkaz k boji, a to na základě *článku 28 Statutu* (viz též *článek VII Mezinárodního vojenského tribunálu z roku 1945* anebo *článek 4 Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia z roku 1948*).

Teoreticky tedy všichni občané signatářských států Statutu podléhají trestu, a to bez ohledu na to, jde-li o ústavně odpovědné vládní činitele či o prosté občany. V tomto smyslu se může MTS stát skutečně vzorem spravedlnosti příštího tisíciletí, neboť bude usilovat o dodržování mezinárodněprávního chování signatářských států Statutu. Stát svůj závazek poruší tehdy, pokud jeho chování nebude v souladu s tím, co po něm závazek požaduje (viz *část 9 Statutu o mezinárodní spolupráci a právní podpoře*).

Pokud Česká republika ratifikuje Statut, může nastat problém se změnou její Ústavy. Týká se to *článku 65 Ústavy*, tj. imunity prezidenta republiky. V *odstavci 1 Ústavy* se totiž praví, že prezidenta republiky nelze zadržet, trestně stíhat ani stíhat pro přestupek nebo jiný správní delikt. Tato imunita je založena na jeho postavení hlavy státu. Je širší než imunita poslanců i senátorů. *Odstavec 3 Ústavy* pak praví, že trestní stíhání pro trestné činy spáchané po dobu výkonu funkce prezidenta republiky je navždy vyloučeno. Prezident nemůže být tedy stíhán pro trestné činy, jichž se dopustil v průběhu výkonu svého úřadu, a to ani po skončení této funkce. Může být ale potrestán za trestnou činnost, které se dopustil před nastoupením do úřadu prezidenta republiky, pokud by tento trestný čin nebyl promlčen. Prezident republiky může být stíhán jen pro velezradu (viz *článek 65 odstavce 2 Ústavy*). Proto ratifikace Statutu není pro Českou republiku snadná věc, neboť je třeba nejprve změnit Ústavu. A *článek 9 odstavce 1 Ústavy* praví, že Ústava může být doplňována či měněna pouze ústavními zákony. Ústava České republiky navazuje na tradici Ústavy z roku 1920 (je nepružná), a proto není snadné ji změnit. Ke změně ústavního zákona je podle *článku 39 odstavce 4 Ústavy* potřeba souhlasu třípětinové většiny všech poslanců a třípětinové většiny přítomných senátorů.

Ale zpět ke Statutu. V *článku 28* není konkrétně vyjádřeno, o jaké velitele či nadřízené jde, zda o povstalecké hnutí nebo o státní orgány. V této souvislosti je třeba připomenout např. Bosnu a Hercegovinu, kde bosenští muslimové prováděli sebeobranu na svém území proti Srbům, ačkoli – jak je známo z civilizovaného právního řádu, který zásadně zakazuje použití síly jedním subjektem vůči jinému a svěřuje monopol legálního násilí ústřední moci – nesmí se znemožnit napadenému subjektu, aby se mohl bez negativních právních následků ihned bránit. Právní řád upravuje právo na sebeobranu *self defence*, jakož i podmínky jeho výkonu.

Teprve po zákazu útočné války mezinárodní právo odsoudilo agresi jako protiprávní chování a obrana proti ní se stala právem napadené oběti. Opatření podniknutá v sebeobraně jsou právem, nikoli povinností napadeného. I když z formulace *článku 28 Statutu* je zcela jasné, že velitel ozbrojených sil musí vědět, že jedná neoprávněně, z této formulace není jasné, zda jeho chování je v zájmu státu anebo povstaleckého hnutí. Jde např. o nedávnou situaci v Kosovu, kde Srbové jednali v zájmu suverénního státu Jugoslávie proti povstalcům, respektive proti Kosovské osvobozené armádě (UCK). Tento případ souvisí s obsahem *Dodatkového protokolu II k Ženevským úmluvám z roku 1949* (1977), kde se v *článku 1 odstavce 1* praví: „Ozbrojenými konflikty, nemajícími mezinárodní charakter, se podle protokolu rozumějí ty případy, kdy na území jednoho státu dochází k ozbrojenému konfliktu mezi vládními ozbrojenými silami a disidentskými silami nebo jinými ozbrojenými skupinami, které vykonávají pod odpovědným velením takovou kontrolu nad částí státního území, že jim to umožňuje vést trvalé a koordinované vojenské operace

a aplikovat tento protokol.“ A podle odstavce 2 téhož dokumentu se za ozbrojené konflikty nepovažují konflikty, mající charakter vzpoury, jakož i izolované a sporadické násilné činy podobné povahy.

Porušení zákazu použití ozbrojené síly, pravidel vedení války a zákazu zločinů proti lidskosti má za následek odpovědnost dotyčné válčící strany (viz články 6, 7 a 8 Statutu o terminologii zločinu). Tresty by se proto musely vždy vztahovat nejen ke straně povstalců, ale také k vládním ozbrojeným silám, které porušily válečné zvyky.

Článek 29 Statutu potvrzuje, že promlčení se nevztahuje na zločiny, které jsou uvedeny ve Statutu, jako jsou např. válečné zločiny, zločiny proti lidskosti a další zločiny proti mezinárodnímu právu (zločiny apartheidu, rasismu, obchod s otroky, s ženami nebo s dětmi atd.).

Článek 30 Statutu zdůrazňuje, že osoba, která bude stíhána MTS, musí vědět, že její čin byl úmyslný a že její chování nese mezinárodní právní odpovědnost. Tento článek svým způsobem chrání každého obžalovaného principem *presumption no innocence* (*presumpce nevinny*), protože patří mezi základní zásady trestního řízení ve všech demokratických či právních státech. (Např. v České republice zásadu *presumpce nevinny* můžeme najít v § 2 odstavec 2 trestního řádu.) A proto se MTS jako orgán činný v mezinárodním trestním řízení musí chovat vůči obžalovanému nestranně, nesmí s ním již předem jednat jako s pachatelem a musí prokázat jeho vinu soudní cestou. Další výhoda pro obžalovaného spočívá v tom, že nemusí dokazovat svou nevinu. Obžalovaný nesmí být žádným způsobem donucován ani k výpovědi, ani k doznání. Jsou-li v otázce viny nebo v jakékoli skutečnosti v trestním řízení pochybnosti a nelze-li je rozptýlit dalšími důkazy, je nutné rozhodnout ve prospěch obviněného (*In Dubio Pro Reo*).

Zásada *presumpce nevinny* je úzce spjata s některými dalšími základními zásadami trestního řízení (např. se zásadou zajištění práva na obhajobu). Statut také dodržuje tuto zásadu a nepřipouští proces v *neřítomnosti ani trest smrti*.

Článek 31 Statutu doplňuje předchozí článek. Stanoví totiž základní podmínky, které mohou zbavit obžalovaného odpovědnosti za zločiny. V tomto smyslu používáme termín sebeobrana (viz komentář k článku 28 Statutu). Článek 31 chrání každého před zneužitím právní moci, neboť klade určité podmínky, které později můžeme považovat buď za sebeobranu, anebo za skutečný válečný zločin, či za zločin proti lidskosti. Z tohoto hlediska můžeme v budoucnu očekávat spravedlivé rozhodnutí MTS týkající se mezinárodních konfliktů. Článek 31 zároveň potvrzuje, že MTS chrání základní lidská práva člověka, tj. právo každého obviněného být řádně a veřejně vyslechnut nezávislým a nestranným soudem a být považován za nevinného, dokud není prokázána jeho vina (viz *Všeobecná deklarace lidských práv*).

Rovněž články 32 a 33 chrání práva obžalovaného, ale s určitou podmínkou. Např. osoby, které páchají nějaký čin nařízený státem, podléhají trestu bez ohledu na to, jde-li o vojáka či o civilistu, pouze s výjimkou, že nevěděly, že je tento čin nezákonný (což se samozřejmě netýká zločinů genocidia a zločinů proti lidskosti, neboť rozkaz k provedení genocidy a ke zločinům proti lidskosti je sám o sobě porušením lidských práv).

Čtvrtá část Statutu se zabývá složením a administrativou MTS (viz články 34–52 Statutu). MTS bude složen z osmnácti soudců, kteří budou zvoleni na devět let nepřetržitě, a to dvěma třetinami signatářů Statutu. Soudcem MTS může být zvolen pouze občan signatářského státu Statutu. Přitom z jednoho státu může být jen jeden soudce. Alespoň devět soudců musí být odborníky na trestní právo a trestní řád a pět soudců na mezinárodní právo (např. z oboru mezinárodní humanitární právo a lidská práva). Ve výběrovém řízení soudců musejí být vybírány spravedlivé a čestné osoby, které chtějí reprezentovat světové právní zásady, a to bez ohledu na pohlaví.

Kromě toho jsou rovněž voleni žalobci a jejich zástupci, a to též na dobu devíti let. Ti musejí mít rozsáhlé zkušenosti jako žalobci v trestním procesu. Žalobce může zahájit vyšetřování po podání trestního oznámení Radou bezpečnosti OSN, signatářskými státy Statutu či z vlastního rozhodnutí (*pro prio motu*).

Soudní řízení MTS bude rozděleno do tří etap: předběžné řízení, soud a odvolací soud. Přitom MTS bude vlastně doplňkovým soudním řízením ke státnímu soudnímu systému. Proto musí být ohleduplný ke státnímu trestnímu systému pouze s tou výjimkou, kdyby příslušný státní orgán (soud) byl neschopný či neochotný vyšetřovat a stíhat zločiny, které by MTS mohl vyšetřit.

Jako nezávislý právní orgán musí být MTS osvobozen od nátlaku či manipulace Rady bezpečnosti OSN anebo jiných politických orgánů. Rada bezpečnosti OSN je totiž orgánem určeným k dodržování míru a bezpečnosti, nikoli orgánem, který rozhoduje o mezinárodní spravedlnosti, a proto byl ustanoven i MTS. Přitom Rada bezpečnosti OSN či jiné politické orgány musejí plně respektovat ustanovení Statutu.

MTS bude také prvním stálým orgánem, který bude chránit zájmy žen, dětí, obětí či svědků mezinárodních zločinů. A jeho Statut je rovněž první smlouvou, která nebude tolerovat či uznávat rezervace, a proto všechny signatářské státy Statutu musejí plně spolupracovat a uznávat rozhodnutí/rozsudky MTS.

Státy, které přijmou soudní jurisdikci buď ratifikační cestou, či vyplní ad hoc prohlášení, jsou vázány soudními jurisdikcemi. Pokud tedy jejich občané spáchají zločiny, které jsou předmětem Statutu, mohou být stíháni. Proto je ratifikace Statutu velmi důležitá pro udržování míru a bezpečnosti ve světě.

Rada bezpečnosti OSN nemůže omezovat práci MTS. Může ho jen požádat, aby neotevřel případ nebo ho odložil na dobu 12 měsíců. O tato opatření může požádat na základě kapitoly VII Charty OSN, jež stanoví, že Rada bezpečnosti OSN může rozhodnout, jaká opatření má podniknout. Takovou žádost o odložení případu musí podpořit devět hlasů, včetně pěti hlasů stálých členů Rady bezpečnosti OSN. Veto jednoho člena nestačí, v tom případě může MTS pokračovat v soudním projednávání výše uvedených zločinů.

MTS bude také prvním mezinárodním trestním tribunálem, který bude moci automaticky (*inherent*) obvinít pachatele z trestného činu genocidy, z válečného zločinu a ze zločinu proti lidskosti, stíhat obžalovaného podle mezinárodního práva a požádat signatářský stát Statutu o povolení k vyšetřování případu. Automaticky však neznamená, že jurisdikce MTS bude porušovat suverenitu signatářských států Statutu, ale bude pouze doplňkem právního řádu státu, jehož zákony nemají možnost stíhat zločiny genocidy, válečné zločiny či zločiny proti lidskosti.

Jak už bylo výše uvedeno, MTS je rovněž povinen chránit bezpečnost svědků a obětí, a to zejména při soudním řízení v případech zločinu proti dětem a v případě sexuálního násilí. Může též připravit základní opatření, tj. požádat o odškodné pro oběti, specifikovat druh odškodnění (např. restituce, kompenzace a rehabilitace) nebo vytvořit fond, jenž bude podporovat oběti zločinů souvisejících se soudní jurisdikcí (*viz článek 5 Statutu*).

Rozsudek bude vykonán ve státě, který byl jmenován MTS v Haagu. MTS bude pečlivě dohlížet na jeho vykonání a na stav uvěznění odsouzeného.

Činnost MTS bude financována signatářskými státy Statutu, jakož i z fondů, které mu poskytne OSN, a to především v těch případech, které podává Rada bezpečnosti OSN. Zároveň bude přijímat i dobrovolné příspěvky od vlád, mezinárodních organizací, jednotlivců, sdružení a dalších.

Ve Statutu však nejsou uvedeny takové závažné zločiny, jako je např. *terorismus a obchodování s drogami*. Podle mého názoru je možné za teroristický útok proti oficiální jugoslávské vládě považovat např. činnost UCK v Kosovu, nebo činnost izraelských vojenských jednotek v Palestině a v Libanonu.

Předmětem celosvětového zájmu je již od roku 1909, kdy se v Šanghaji konala první Mezinárodní konference o kontrole omamných látek a o obchodování s drogami. Mezinárodní systém kontroly narkotik je vytvářen od roku 1920, a to nejprve pod záštitou Společnosti národů a od roku 1946 OSN. V rámci OSN byla již přijata celá řada smluv, které ukládají vládám, aby kontrolovaly výrobu a distribuci narkotik, a to např.:

- *Jednotná úmluva o omamných látkách (1961), která sjednocuje předchozí smlouvy o přírodních a syntetických narkotikách, hašiši a kokainu;*
- *Úmluva o psychotropních látkách (1971), která se týká halucinogenních látek, amfetaminu, barbituratů, nebarbiturálních sedativ a uklidňujících prostředků;*
- *Protokol o změnách Jednotné úmluvy o omamných látkách (1972), který poukazuje na nutnost léčení a rehabilitace narkomanů;*
- *Úmluva OSN proti nedovolenému obchodu s omamnými a psychotropními látkami (1988), jejímž účelem je připravit nezákonné obchodníky s drogami o jejich nepoctivě nabytý zisk a svobodu pohybu.*

Za účelem budování stability a bezpečnosti ve světě signatářské státy Statutu přijaly mnoho závazků a vytvořily souhrn společných hodnot, které se snaží prosazovat. Proto také mnoho států již podepsalo ratifikační listinu (včetně České republiky), ale zatím pouze Senegal, Trinidad a Tobago ji ratifikovaly.

Účelem vytvoření MTS není jen stíhat válečné zločince, ale také předcházet konfliktům. Albert Einstein kdysi řekl, že země je nebezpečná nikoli kvůli tomu, že zde žijí lidé, kteří páchají zločiny, ale proto, že zde žijí lidé, kteří jen sedí a nechávají všechno, jak je. A MTS možná bude jediným řešením tohoto problému, protože předcházení konfliktům je a bude pro budoucnost světa velmi důležité. Proto, aby spravedlnost opět přesvědčila svět o své existenci, musíme vykonávat Mezinárodní trestní soud *spravedlivě a bezohledně*.

¹ Viz Ečer, B.: *Norimberský soud*. Orbis, Praha 1946. Viz též *Právník*, LXXXV, Praha 1946.

² Viz Ečer, B.: cit. dílo. Viz též Hobza, A.: *Přehled mezinárodního práva válečného*. Dodatek: *Trestání válečných zločinců*. Všehrd, Praha 1946. Viz rovněž Goršenina, K. P. a kol.: *Norimberský proces, sborník materiálů*, I., II. Právní ústav min. spravedlnosti, Praha 1953.

³ Viz Ečer, B.: cit. dílo.

⁴ Viz Goršenina, K. P. a kol.: cit. dílo. Viz též *Karton č. 491, svazek příloh (Norimberský soud)*. Státní archiv Praha.

⁵ *Viz Tokijský proces*. Mladá fronta, Praha 1995. Viz též *Soud v Tokiu. Naše vojsko*, Praha 1979.

⁶ Viz Mrázek, J.: *Právo mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení*. Academia, Praha 1990.

⁷ *Viz Charta OSN a Statut Mezinárodního soudního dvora*. Ústředí OSN, Praha 1973.